

pečati moćnog hercegovačkog vladarskog roda Kosača, od Sandalja Hranića do Stjepana Hercegovića (o. 1370. — o. 1517.). U svemu 61 pečat. Uz svaki obrađeni pečat nalazi se i njegov izvrstan crtež koji služi kao dobra komparacija sa fotosnimkom istoga pečata na tabelama dodanim na kraju knjige. Uz svoja vlastita opažanja o pojedinom pečatu napomenuo je autor i sve ono, što su ostali pisci, koji su se bavili bosansko-hercegovačkom sfragistikom, pisali o njima.

U drugom dijelu svoje radnje (str. 83—123) autor se najprije bavi pečatom kao pravnim institutom. Nabrojivši zatim redom imaoce pečata govori o otiskivanju pečata, o njihovoj pravnoj snazi i o vrstama pečata. Upoznaje nas s nazivima onih vrsta isprava koje se ovjerovljuju pečatima. Sva ova sfragistička pitanja autor razlaže na primjerima iz bosansko-hercegovačke sfragistike. Načlon obrade same tehnike pečaćenja (str. 86—90) govori se o pečatnoj slici i vrstama likova sa pečata. Heraldskoj analizi ovih likova posvećuje prof. Andjelić u svojoj knjizi posebnu pažnju (str. 92—102). Obradene su vrste grbova koji su našli svoje mjesto na pečatima, a zatim raščlanjeni njihovi glavni sastavni elementi sa analizom pojedinih likovnih komponenata i emblema, sve dakako potkrijepljeno primjerima iz bosansko-hercegovačke sfragistike. Posebno su grupirani važni podaci o grbu obitelji Kotromanića i kraljeva iz te kuće (str. 95—100). Slijede izvodi o problemu grba Humske zemlje i o razvoju grba obitelji Kosača. U kulturnohistorijskoj analizi pečatnih slika autor govori najprije o pečačorescima, o stupnju i dostignućima njihovog tehničkog umijeća. Među kulturnim i stilskim utjecajima u Bosni i Hercegovini na ovom području istaknuta su dva: zapadnoevropski i bizantinski. Bizantinski utjecaj se je uglavnom ograničavao na prostor nekadašnjeg Zahumlja i Podgorja, a očitovao se na pečatima humskih knezova te obitelji Sankovića i Kosača. Ostala područja bila su uglavnom pod utjecajem zapadne, odnosno srednje Evrope. U nastavku su izdvojeno obrađeni najvažniji likovi koje srećemo na bosansko-hercegovačkim pečatima kao što su vladarski i državni emblemi, križ, ljudski (vladarski) likovi, arhitektonski objekti, oružje i bojna oprema i ukrasi. I u ovom dijelu knjige iznijeta su zanimiva opažanja iz domene bosansko-hercegovačke heraldike.

U analizi legendi (str. 112—123) dan je potpun i izvrstan pregled svih do sada poznatih natpisa sa bosansko-hercegovačkih pečata pisanih bosančicom ili latinskim pismom. Paleografska zapažanja autora na latinskim legendama bit će vrlo poučna svakom istraživaču na ovom području.

Na kraju knjige dodan je resumé na francuskom jeziku i popis fotoreprodukcija pečata na 32 table.

Knjiga Pavla Andjelića o srednjovjekovnim pečatima Bosne i Hercegovine po savjesnom i svestranom tretiranju ove problematike predstavlja vrijedan znanstveni domet, pa će stručnjacima koji se bave našom heraldikom i sfragistikom poslužiti uvijek kao izvrstan priručnik.

B. Zmajić

DR ALEKSANDAR MATKOVSKI: GRBOVITE NA MAKEDONIJA, (PRILOG KON MAKEDONSKATA HERALDIKA). Skopje 1970. 219 str., 99 sl.

Dr. Aleksandar Matkovski, sveučilišni profesor u Skoplju, napisao je pod gornjim naslovom knjigu, u kojoj se po prvi put tretiraju sva pitanja u vezi s makedonskom heraldikom. Vanrednim marom autor je u ovoj lijepoj raspravi prikupio sve što je mogao pronaći o makedonskom grbu i o grbovima s područja Makedonije.

Radnja je podijeljena u dva dijela. U prvom dijelu pod naslovom »Stari zemaljski grb Makedonije« (str. 7—175) razrađena je ova tematika u četiri

poglavlja. U prvom poglavlju autor izlaže opće pojmove iz heraldike stvarajući potpuno nove termine za makedonsku heraldičku terminologiju. U drugom odgovara na pitanja: zašto, kada, kako i gdje se je sve pojavio makedonski grb. Istražujući pojavu makedonskog grba vrlo se opširno osvrće, među ostalim, i na grbovnik obitelji Ohmučević i na utjecaje koji su grbovi južnoslavenskih zemalja iz ovoga grbovnika vršili na razvoj ilirske ideje. U trećem poglavlju »Makedonski grb u heraldičkim izvorima« autor najprije ističe važnost i značenje »ilirskih grbovnika« za južnoslavenske zemlje, a zatim u 30 točaka analizira pojavu i lik makedonskog grba u svim njemu poznatim heraldičkim izvorima. U prvom redu iznosi sve o njegovoj pojavi u grbovniku Korjenić-Neorić iz 1595. godine i u ostalim grbovnicima koji su proizašli iz Korjenićeva (točka 2, 4—8, 10, 11, 15, 18, 23). Zatim govori o makedonskom grbu u poznatim djelima Ducange-a (»Historia bizantina«), Pavla Rittera-Vitezovića (»Stematografija«) i Hristofora Zefarovića, te napokon o pojavi toga grba na pečatima, zastavama i crkvenim ukrasima. U toč. 31. obrađen je i opisan grb Socijalističke Republike Makedonije uz opasku, da su kod toga grba napušteni stari heraldički principi, kao što je to bio slučaj kod izrade grbova i ostalih socijalističkih zemalja. Na kraju trećeg poglavlja autor je ukazao na vrela u kojima bi se mogli možda pronaći još neki podaci o zemaljskim makedonskim grbovima. U četvrtom poglavlju dana je heraldička analiza makedonskog zemaljskog grba. Komparirajući sve pronađene primjerke odnosno varijante makedonskog grba autor utvrđuje njegove heraldičke karakteristike: u štitu stoji uzdignuti jednorepi (rjeđe dvo-repi) lav okrenut na lijevo. Lav je zlatan, a polje štita u kojem stoji je crvene boje. No od g. 1701. pa nadalje, zabunom našeg Pavla Rittera-Vitezovića, dolazi do zamjene boja u makedonskom grbu: lav je crven, a polje je zlatno. Autor zatim konstatira nepostojanje kacige na starom grbu Makedonije, a po njemu su isto tako nakit (čelenka), krune i vrpce sa geslima sporedni atributi starog makedonskog grba.

»Drugi makedonski grbovi« naslov je drugog dijela ove radnje. Prvo poglavlje govori o makedonskim obiteljskim grbovima. Tu se spominju makedonske obitelji koje su u bijegu pred Turcima tokom XV i XVI stoljeća emigrirale u Mađarsku, gdje su nosile novo prezime »Macedoniai«. Nakon pojave Ohmučevićeva grbovnika i neke nemakedonske obitelji koje su u njemu spomenute, kao Ohmučevići, Mrnjavčevići i Brankovići, kitile su se svojim tobožnjim makedonskim podrijetlom. No pravi Makedonci dobili su sa plemstvom i grb i to tek u XVIII stoljeću. Među njima su bili pretežno Cincari, kojima je Austrija, kao uglednim trgovcima, podijelila austrijsko plemstvo. Od ovih se je do najvišeg ranga uspela obitelji Náko, koja je nakon plemstva postigla g. 1813. čak i ugarsko grofovstvo, a jedan potomak te obitelji postao je početkom XX stoljeća guverner grada Rijeke. U drugom poglavlju autor donosi povijest i grb makedonskog husarskog poljskog puka, koji mu je prigodom osnutka g. 1759. podijelila ruska carica Elizabeta. Uпотреba toga grba prestala je g. 1783. kada je ovaj puk reorganiziran postavši sasvim ruski.

Na kraju knjige doneseni su i sadržaji na njemačkom i engleskom jeziku.

Knjiga dra Matkovskog, u kojoj je vanrednom marljivošću i erudicijom pribrano sve što je do sada bilo poznato o makedonskoj heraldici, vrijedan je prilog kulturnoj povijesti Makedonije. Ona je vrlo korisna i svakom heraldičaru, jer sadrži interesantne podatke o raznim pitanjima koja zasijecaju u heraldiku drugih naših naroda. Izdavačima te lijepo knjige služi osobito na čast i to, što su na izvrsnom papiru dane ukusne reprodukcije grbova u boji, a u bilješcima nakon pojedinih poglavlja navedena vrlo interesantna heraldička literatura.

B. Zmajić